

Het 7^e SEOB-bulletin presenteert een korte terugblik op 2023, alsook aanbevelingen voor de middellange termijn. De SEOB is een onafhankelijke instantie en heeft als hoofddoel het monitoren en adviseren van de regering over het implementeren van het IMF-programma en het economisch herstelplan. Dit wordt gedaan door te kijken naar duidelijke prestatie-indicatoren. Op onze website – www.seob.sr – worden er regelmatig statistieken en maatregelen, die betrekking hebben op het IMF-programma, overzichtelijk gepresenteerd.

BELANGRIJKSTE ONTWIKKELINGEN

- De wisselkoersen voor vreemde valuta daalden verder in december ten opzichte van de voorgaande maanden.
- De jaar-op-jaar inflatie (hierna: inflatie) daalde in november naar 38,7%. Deze daling is het gevolg van de daling van de wisselkoers en de werking van de fiscale en monetaire maatregelen. Hoewel de inflatie afneemt, is deze nog steeds hoog volgens internationale standaarden.
- De SEOB schat de jaareinde inflatie van 2023 rond de 33%. De neerwaartse bijstelling van de inflatieschatting is het gevolg van de verdere daling van de wisselkoers en pompprijzen.
- De gemiddelde inflatie – prijsstijgingen in de laatste 12 maanden, ten opzichte van de 12 maanden daarvoor – blijft hoog en kwam neer op 53,8% in november 2023.
- De groei van de basisgeldhoeveelheid is in toom. Het verkrappende monetair beleid leidt tot een lichte stijging van rentes bij commerciële banken.
- De bruto internationale reserve (inclusief de reserves van banken) bleven in november stabiel op USD1,14 miljard. De importdekking (inclusief de reserves van banken) kwam neer op 6,4 maanden.
- De kredietwaardigheidsrating van Suriname werd door de internationale kredietbeoordelaar S&P in december 2023 opwaarts bijgesteld van "Selective Default" (SD) naar CCC+/C. Dit als gevolg van de herstructurering van een groot deel van de schulden met name de zogenoemde Oppenheimer schulden.

Tabel 1. Status maatregelen IMF-programma

Beleidsgebied	Afgerond	In uitvoering	Overig
A: Monetair en wisselkoersbeleid	61,9%	33,3%	4,8%
B: Fiscaal beleid	61,3%	8,1%	30,6%
C: Schuld	57,1%	35,7%	7,1%
D: Financiële sector	65,2%	26,1%	8,7%
E: Bestuur	58,6%	24,1%	17,2%
F: Overig	75,0%	25,0%	0,0%
Totaal	61,5%	21,8%	16,7%

Opmerking: "Overig" houdt in dat de maatregel is uitgesteld of nog niet is aangevangen, of dat de status van de maatregel onbekend is. De maatregelen die onmiddellijke aandacht vereisen worden bij elke IMF-review herzien en vormen ook onderdeel van beleidsgebieden A tot en met F. Bron: Calculaties SEOB met data IMF-monitoringsmatrix.

Van de maatregelen binnen het IMF-programma was ongeveer 61,5% afgerond per december 2023 (Tabel 1). De meeste openstaande maatregelen vallen onder de deelgebieden "Fiscaal beleid" en "Bestuur". Het IMF heeft na de 4^e beoordeling de maatregelen die onmiddellijke aandacht vereisen herzien. Enkele van deze zijn:

- Een implementatiewet uitvaardigen om het wettelijke kader voor corruptiebestrijding te wijzigen om de criminalisering van alle corruptiedaden te garanderen.
- Herzien van de overheidsuitgaven voor sociale zekerheid en publiceren van een tijdgebonden plan om de efficiëntie en effectiviteit van sociale uitkeringen te verbeteren.

- Publiceren van maandelijkse rapportages over het sociaal programma op de externe website van het Ministerie van Sociale Zaken en Volkshuisvesting.
- Het opzetten van een elektronisch verhandelingsplatform voor vreemde valuta.
- Een wetswijziging van de Deviezenwet 1947 indienen bij De Nationale Assemblee, in overleg met het IMF, om deze in lijn te brengen met de gewijzigde Bankwet 2022.
- Gecontroleerde financiële rapporten voor boekjaar 2017-2021 publiceren van de tien grootste staatsbedrijven.
- Invoeren van de nieuwe aanbestedingswet om de publicatie van alle openbare aanbestedingen en gegunde contracten te centraliseren en verplicht te stellen.
- Komen tot een governance raamwerk voor staatsbanken.

TERUGBLIK 2023, VOORUITZICHTEN EN AANBEVELINGEN

Voortgang IMF-programma 2023

De SEOB werd opgericht in juni van het vorige jaar. Middels het meetbaar maken van de status van IMF-maatregelen houden wij maandelijks de voortgang van het IMF-programma bij. Hiermede tracht SEOB voor de samenleving de vereisten en de beleidsgebieden welke door de overheid aangepakt dienen te worden inzichtelijk te maken. Tussen juni en december 2023 is er vooral vooruitgang geboekt bij enkele maatregelen binnen de financiële sector (8,7 procentpunt), bestuur (6,9 procentpunt) en de fiscale sfeer (6,3 procentpunt); zie Tabel 2.

Tabel 2. Afgeronde maatregelen binnen IMF-programma per beleidsgebied

Beleidsgebied	Jun-23	Dec-23
A: Monetair en wisselkoersbeleid	61,9%	61,9%
B: Fiscaal beleid	55,0%	61,3%
C: Schuld	57,1%	57,1%
D: Financiële sector	56,5%	65,2%
E: Bestuur	51,7%	58,6%
F: Overig	75,0%	75,0%
Totaal	57,0%	61,5%

Bron: Calculaties SEOB met data IMF-monitoringsmatrix.

Ondanks het IMF-programma enigszins vordert, zijn er enkele cruciale maatregelen die reeds geruime tijd afgerond dienden te worden en/of dringende aandacht behoeven (zie blz. 1). Enkele belangrijke maatregelen die wel voltooid werden in 2023 waren:

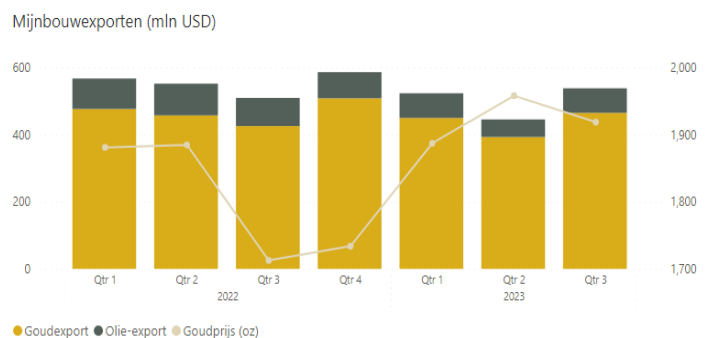
- Publiekelijk bekendmaken van voorgestelde hervormingen van de elektriciteitsstarieven. Op de externe website van de Energie Autoriteit Suriname (EAS) worden driemaandelijks updates gepubliceerd over de tariefsaanpassing van elektriciteit, alsook de redenen voor elke tariefsaanpassing, de geschatte kosten voor het leveren van elektriciteit en de resterende omvang van de subsidie.
- Een plan uitzetten voor het herstructureren van de financiële sector en de hervorming van het bestuur van banken, alsook volledig beoordelen van de activakwaliteit van banken.
- Een begrotingsuitvoeringsrapport op kwartaalbasis te publiceren, te beginnen met de begrotingsresultaten van eind juni 2023 van de overheid.
- Publicatie van Centrale Bank van Suriname (CBvS) jaarverslag 2020.
- Herzien van de belasting over de toegevoegde waarde (BTW) wet die per 2023 werd ingevoerd.

De herschikking van overheidsschulden, hoewel nog niet volledig afgerond, is één van de maatregelen die ook vermeldenswaard is.

Economische Ontwikkelingen 2023

Het vorige jaar kan gekenmerkt worden door een dalende doch hoge inflatie, afgezwakte lokale economische bedrijvigheid, afbouw van subsidies op nutstarieven en pompprijzen, en de invoer van de BTW. De inflatie liep terug van boven de 50% en zal naar verwachting rond de 33% uitkomen per december 2023. De daling van de inflatie is vooral het gevolg van het stabiliseren van de wisselkoers sinds het 2^e kwartaal vanwege verkrappende monetaire maatregelen en het uitblijven van excessen in de fiscale sfeer¹. Daarentegen had de afbouw van de subsidies op pompprijzen en nutstarieven een prijsverhogend effect. Hoewel de ontwikkelingen in monetaire indicatoren (m.n. inflatie en wisselkoers) gunstig zijn te noemen, is de economie nog erg fragiel. Onder andere leidt het monetair beleid tot een stijging in de rentes en een afname van de kredietverlening wat haar weerslag heeft op economische bedrijvigheid, vooral van lokale bedrijven.

De economische bedrijvigheid verslechterde in de eerste helft van het vorige jaar. Daarentegen toont de maandelijkse index voor economische bedrijvigheid (MEAI) van de CBvS² aan dat er tekenen zijn van groei ingaande de 2^e helft van 2023. Vanwege recordhoge prijzen voor goud en gunstige olieprijsen, noteerde de lopende rekening van de betalingsbalans ook een overschot in deze periode. Echter blijkt er volgens de niet-mijnbouw economische sectoren nog weinig te merken van een opleving.

Bronnen: CBvS en Wereldbank.

In de overheids sfeer werden er voornamelijk overschotten genoteerd op de lopende rekening. Naar verwachting zal de overheid haar "Performance Criteria" voor de lopende rekening van 1,6% van het bruto binnenlands product (BBP) voor 2023 behalen. De overheid diende daarentegen volgens het IMF-programma minimaal SRD 3,96 miljard aan sociale uitgaven te verstrekken in 2023 ter versteviging van het sociaal vangnet. Op basis van de beschikbare overheidsstatistieken ziet het er naar uit dat deze target niet behaald werd. De staatsschuld steeg substantieel van circa 116% van het BBP per eind 2022 naar 141% van het BBP per eind 2023³. Deze stijging werd vooral gedreven door een koerseffect, gezien het grootste deel van de staatsschuld valutaleningen betreft. Ook droeg een toename van leningen aan multilaterale schuldeisers (zoals IMF/Wereldbank/IDB) en commerciële schuldeisers bij aan de stijging van de schuldquote.

Binnen de bankensector verbeterde de solvabiliteit in 2023, vooral bij de banken die niet geclassificeerd worden als "grote banken". Echter ligt de kwaliteit van activa zorgwekkend hoog, een stijging ten opzichte van 2022. De niet-presterende leningen stonden per september boven 14%. De winstgevendheid binnen deze sector bevond zich per september min of meer op hetzelfde niveau van dezelfde maand van het jaar daarvoor. De liquiditeit nam daarentegen fors af vanwege de verkrappende monetaire maatregelen. Vanaf april 2023 was er een opwaartse beweging waar te nemen in leenrentes bij de commerciële banken. De gemiddelde leenrentes stegen ongeveer met 2 procentpunt gedurende 2023.

¹ Op basis van cijfers tot en met augustus 2023.

² CBvS MEAI bulletin, august 2023

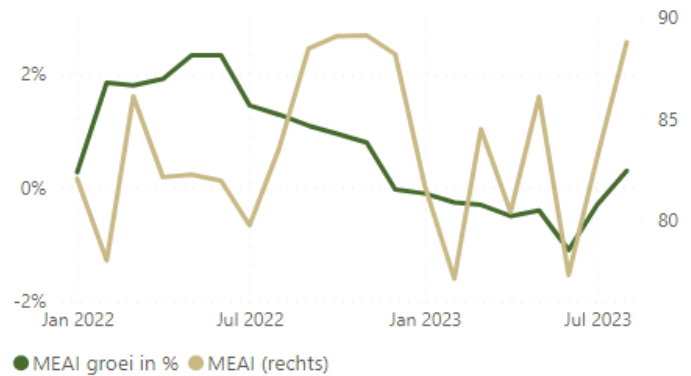
³ Laatste realisatie: november 2023

RECENTE ECONOMISCHE ONTWIKKELINGEN

ECONOMISCHE BEDRIJVIGHEID EN EXPORTEN VERBETEREN

De MEAI vertoont een opwaartse beweging vanaf juli 2023. De groei in augustus 2023 kwam volgens de index uit op 0,3%. Deze opwaartse beweging in economische activiteit is vooral het gevolg van toegenomen activiteit in de horeca-gerelateerde sectoren alsook in de primaire sector, namelijk "Landbouw, jacht, bosbouw en visserij". Daarentegen krompen de handelssectoren. De CBvS berekent de MEAI met data die zij maandelijks haalt uit een steekproef van 200 bedrijven, alsook uit andere databanken.

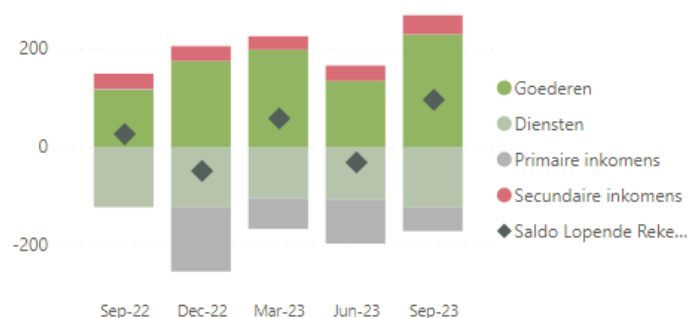
Economische Activiteit

Bron: CBvS.

De lopende rekening van de betalingsbalans vertoont in het 3^e kwartaal van 2023 een overschot van USD95,8 miljoen. Deze werd vooral gedreven door de goederenrekening die een saldo van bijna USD230 miljoen noteerde in deze periode. Terwijl de importen min of meer onveranderd bleven, steeg de goederenexportwaarde vooral vanwege de goud- en de olie-exporten. De stijging in de exportwaarde van olie was vooral gerelateerd aan de stijging in mondiale olieprijsen. De financiële rekening van de betalingsbalans vertoont in het 3^e kwartaal van 2023 een uitstroom van USD 21,8 miljoen. Per saldo vond er na correctie voor statistische verschillen een deviezen instroom plaats van USD 21,1 miljoen.

Betalingsbalans (mln USD)

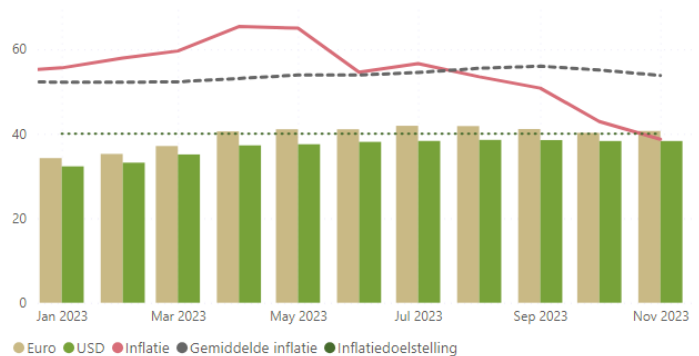

Bron: CBvS.

INFLATIE LOOPT TERUG WEGENS STABILISEREN WISSELKOERS

In november nam de inflatie verder af naar 38,7%, vanwege het stabiliseren van de wisselkoers en het verder dalen van de pompprijzen. Als gevolg hiervan is de maandinflatie op een neerwaartse trend en daalde in november naar 0,6%. Prijzen in de categorie nutstarieven stegen gemiddeld met circa 2%. Ten opzichte van 2022, werden de prijsstijgingen veroorzaakt door stijgingen in voedselprijzen, nutstarieven en transport. De gemiddelde 12-maandse inflatie kwam neer op 53,8% in november.

Inflatie (in %) en Wisselkoers

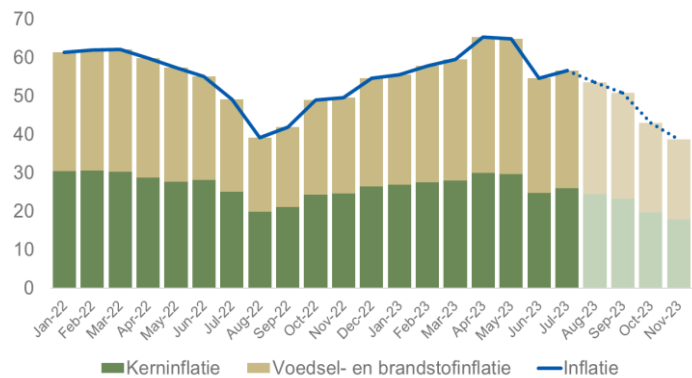

Bronnen: ABS, CBvS.

De verkrapping in geldaggregaten bewerkstelligde rust op de wisselkoersmarkt. Dit zorgde mede ervoor dat het wisselkoerseffect op de inflatie afnam. De verkrapping van het geldaanbod is enerzijds het gevolg van monetair beleid en anderzijds het uitblijven van excessen in de fiscale sfeer gedurende de eerste helft van 2023. Internationale prijsstijgingen, verdere afbouw van subsidies voor nutstarieven, alsook overheidsuitgaven, afhankelijk van hun omvang, kunnen een verdere druk leggen op de lokale inflatie op korte termijn. Internationale onzekerheden vloeien vooral voort uit ontwikkelende geopolitieke conflicten.

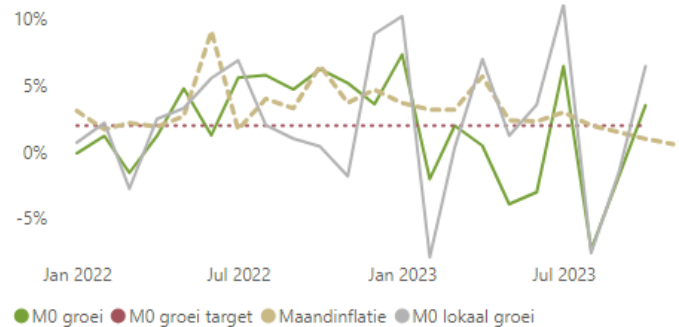
Tenslotte wil SEOB erop attenderen dat een dalende koers een teken is dat de markt voor vreemde valuta zich aan het herstellen is. Doch, een te rap dalende koers kan disruptief werken richting o.a. de overheidsfinanciën (inkomsten in vreemde valuta worden lager) en exporten die duurder worden.

Bijdrage kerninflatie vs voedsel- en brandstofinflatie

Bronnen: ABS, CBvS, calculaties SEOB.

M0 groei en Maandinflatie (in %)

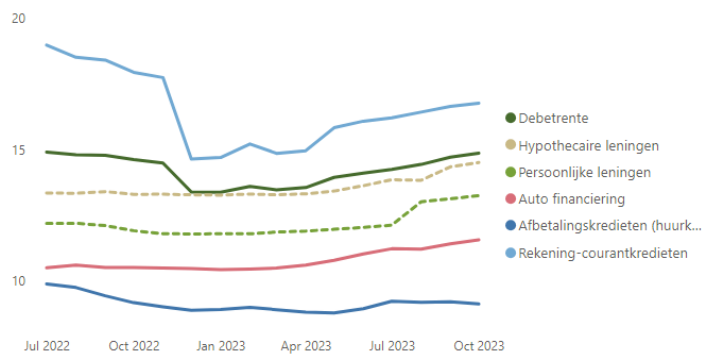

Bronnen: ABS, CBvS.

SOLVABILITEIT BANKENSECTOR VERBETERT; KWALITEIT VAN ACTIVA BLIJFT ZORGWEKKEND

De gemiddelde leenrentes bij de commerciële banken stegen verder in oktober. De gemiddelde leenrente op uitstaande kredieten steeg van 14,7% in september naar 14,9% in oktober van het afgelopen jaar. De rentestijgingen waren te zien bij vrijwel alle type leningen. De SEOB verwacht dat stijgingen van leenrentes zullen aanhouden in de komende maanden. Dit kan risico's voor de commerciële banken met zich meebrengen met name voor de niet-presterende leningen (NPLs). De spaarrentes stegen licht in oktober 2023, vooral gedreven door de rentes op termijndeposito's van 6 maanden.

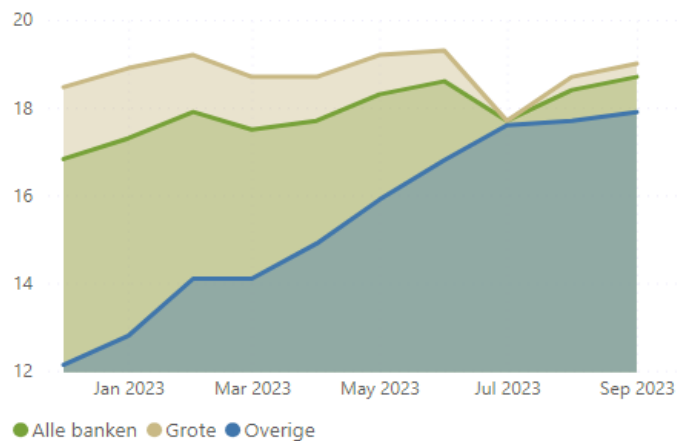
Debetrentes SRD (in %)

Bron: CBvS.

Hoewel de NPLs al enkele maanden verbeteren, blijft het aandeel van NPLs in de leenportefeuille van banken zorgelijk. De NPL-ratio daalde verder in september naar 14,3%. Bij de grote banken staat deze indicator op 16%. De solvabiliteit in de bankensector verbeterde verder en stond in september op 18,7%. De liquiditeitsratio bleef min of meer gelijk, rond de 54%. Het doorvoeren van de instructies van de beoordeling van activa (AQR), alsook een nieuw bestuurskader voor staatsbanken zal eraan moeten bijdragen aan het verstevigen van de soliditeit binnen de bankensector.

Solvabiliteitsratio (in %)

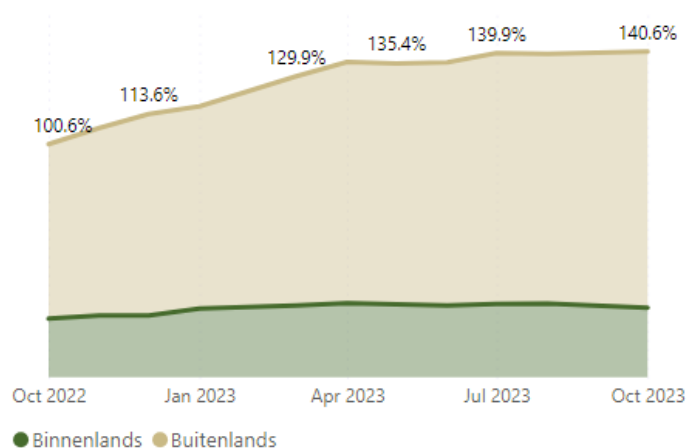

Bron: CBvS.

ONTWIKKELING IN DE STAATSSCHULD

De schuldquote, ofwel de staatsschuld in procenten van het BBP steeg in november verder naar 140,6% volgens de wet op de staatsschuld. Per september bedroeg de buitenlandse schuld SRD 99,0 miljard, terwijl de binnenlandse schuld verder daalde, naar SRD 26,7 miljard. De buitenlandse staatsschuld (110,7% van het BBP) is vooral opgebouwd uit schulden aan commerciële en multilaterale crediteuren. De binnenlandse staatsschuld (29,9% van het BBP) wordt gedomineerd door de schuld aan de CBvS, gevolgd door schulden aan de private sector.

Staatsschuld (in % van BBP)

Bron: SDMO.

De kredietwaardigheidsrating van Suriname werd door de internationale kredietbeoordelaar S&P in december 2023 opwaarts bijgesteld van "Selective Default" (SD) naar CCC+/C. Dit als gevolg van herstructureringsovereenkomsten voor bestaande schulden. De SEOB juicht deze ontwikkeling toe.

Vooruitzichten 2024

De SEOB verwacht dat de economie in 2024 langzaam zal herstellen in geval het vertrouwen van investeerders toeneemt, met name indien de wisselkoers stabiel blijft, en de inflatie verder terugloopt. Een belangrijk moment voor Suriname kan worden de opstart van de offshore oliesector. Staatsolie verwacht in het 4^e kwartaal van dit jaar een Finaal Investeringsbesluit vanuit de buitenlandse maatschappij TotalEnergies en Apache voor wat betreft blok 58. Dit project kan in totaal meer dan USD 9 miljard opleveren op de lange termijn. In geval er een positief besluit wordt genomen door de buitenlandse investeerders, brengt dit goede vooruitzichten voor de offshore oliesector, de overheid en de lokale toeleveranciers. Naast de diepzee-oliesector zal er ook gekeken worden naar olievoorraden in de ondiepe kuststrook. Echter dient er vanuit de overheid, het bedrijfsleven en de banken een strategie ontwikkeld te worden om "local content", met name lokale investeringen in de niet-mijnbouwsectoren te stimuleren. Hierbij dient ook rekening gehouden te worden met de gevolgen van klimaatsverandering (bijvoorbeeld extreme droogte of extreme regenval) voor de agrarische- en toerisme sectoren.

Hoewel de inflatie terugloopt, blijft deze gevoelig voor de aangekondigde tariefsaanpassingen voor nutsvoorzieningen. Gezien subsidies op nutsvoorzieningen en brandstof verder worden afgebouwd in 2024, zal de inflatie hoog blijven. De BTW op nutstarieven werd bij onderhandeling met de vakbond uitgesteld tot 2024. De invoer van deze belastingen zal ook haar weerslag hebben op de inflatie. Het IMF verwacht dat de inflatie in 2024 zal uitkomen rond de 15%. Fiscale discipline zal noodzakelijk zijn om de stabiliteit van de wisselkoers te blijven garanderen en bestedingsinflatie uit hoofde van overheidsbestedingen te vermijden. Vanwege de relatief hoge inflatie verwacht de SEOB dat de rentes in 2024 minstens zo hoog zullen blijven als in het voorgaande jaar.

Aanbevelingen

Het is noodzakelijk om de volgende aanbevelingen in acht te nemen ter verduurzaming van het sociaaleconomische klimaat.

1. Versterken van instituten

Sterke instituten zijn essentieel voor het verduurzamen van sociaaleconomische vooruitgang. SEOB pleit daarom ervoor dat de overheid nadenkt over een IMF-2 programma "Policy Coordination Instrument" ter versterking van de instituten zoals ministeries, belastingdienst, planbureau, rekenkamer, en het onderwijs als geheel na afloop van het huidige IMF-programma. Succesvoorbeelden voor vervolg IMF-programma's zijn op Barbados en Jamaica waar de economie en het welzijn van de bevolking sterk gegroeid zijn vanwege de sterkere instituten. Een vervolg IMF-programma zal ook het vertrouwen van financiële markten (lees: banken en andere investeerders) in de Surinaamse economie en overheid vergroten, wat zal bijdragen aan economische bedrijvigheid.

2. Verduurzamen overheidsfinanciën

De SEOB benadrukt de noodzaak voor het verduurzamen van de overheidsfinanciën. De focus dient vooral gelegd te worden op fiscale discipline en het verhogen van de overheidsinkomsten. De overheid loopt nog steeds aanzienlijke inkomsten mis uit de belastingen en invoerrechten. Het doen toenemen van de overheidsinkomsten kan door effectievere belastinginning en verhoging van de bedrijvigheid in het land. Voor effectievere inkomsteninning van de overheid is het versterken van het belastinginstituut alsook de douane noodzakelijk. Naast het verbeteren van de overheidsinkomsten, dient de overheid te allen tijde haar uitgaven in toom te houden om tekorten te vermijden. De SEOB pleit in dit kader voor het instellen van formele fiscal rules om structurele overheidstekorten te verbieden. Verder dient het spaar- en stabilisatiefonds dat reeds bij wet bestaat geactiveerd te worden. De SEOB onderstreept ook de noodzaak voor het uitvoeren van een Public Sector Reform plan. SEOB is overtuigd dat, indien het fenomeen van spookambtenaren wordt aangepakt, er meer financiële middelen vrijgemaakt kunnen worden voor een betere beloning richting de ambtenaren en het sociaal programma.

3. Garanderen van sociale zekerheid

De SEOB benadrukt het belang van het garanderen van sociale zekerheid te midden van de kostenverhogende economische maatregelen. De SEOB pleit voor een effectief sociaal programma. Ook blijven wij erop aandringen dat de uitgangspunten van het sociaal programma geëvalueerd dienen te worden op korte termijn. Het sociaal programma dient zorgvuldig uitgevoerd te worden, zodat dit geen verdere druk legt op de inflatie die al hoog is. Ook dient de achterstand in uitbetalingen ingelopen te worden. De SEOB beveelt ook aan dat er een nieuw huishoudbudgetonderzoek uitgevoerd wordt, waardoor de armoedegrens accurater bepaald kan worden. De focus op het uitdelen van pakketten en goedkope levensmiddelen dient gewijzigd te worden naar een gedegen en structurele aanpak van armoede.

4. Aandacht voor het midden- en klein bedrijf

De SEOB benadrukt dat het midden- en klein bedrijf (MKB) in Suriname niet alleen bijdraagt aan de economische bedrijvigheid, maar ook aan de werkgelegenheid. Echter blijkt de toegang tot kredietverlening, noodzakelijk voor het financieren van investeringen, één van de grootste obstakels voor het MKB. De SEOB vraagt daarom aandacht voor het activeren en promoten van productie- en garantiefondsen die de lokale productie en het MKB zullen laten groeien. Voorts zullen er door de overheid, het bedrijfsleven en de banken gesprekken opgestart dienen te worden, hoe de private sector – met name productie – beter ondersteund zal worden. Het gemak van zakendoen (Ease of Doing Business) dient ook verbeterd te worden in Suriname om vooral het MKB te accommoderen. Suriname behoeft vooral vooruitgang op de gebieden “Het afdwingen van overeenkomsten”, “Opstarten van een onderneming”, en “Toegang tot Krediet”.

De SEOB beveelt voorts aan dat het bedrijfsleven samen met de overheid sectorplannen ontwikkelt. Hierbij denken wij aan plannen voor het vergroten van de (internationale) concurrentiepositie van strategische sectoren. De SEOB denkt bijvoorbeeld aan de agro-processing sector, de outsourcing sector (bijvoorbeeld callcenters en andere commerciële diensten), en de ecotoerisme sector. Deze sectorplannen dienen vooraf uitgedacht en opgezet te worden zodat die tijdig uitgevoerd kunnen worden gedurende de groeifase van het herstelprogramma, met name vanaf later in 2024. Kredietfondsen zoals Surge en het Productie Krediet Fonds (PKF) kunnen effectiever ingezet worden ter ondersteuning van bedrijfsactiviteiten en vanwege de kredietbeperkingen die zijn opgelegd aan de banken.

5. Corruptiebestrijding en aanpak AML/CFT

De SEOB pleit voor een structurele aanpak van corruptie en het vergroten van de transparantie vanuit de overheid. Wij bevelen ook aan de vermogens van vooraanstaande overheidsfunctionarissen openbaar te maken, in lijn met de aanbeveling van het IMF. Ook vraagt de SEOB aandacht voor de nieuwe aanbestedingswet en de Aanbestedingsautoriteit. De SEOB onderstreept het introduceren van checks and balances voor een meer solide aanbestedingsraamwerk.

SEOB is content dat het blacklisting risico van Suriname wordt geweken. Niettemin pleit zij voor een serieuzere aanpak door de overheid en de private sector van de AML/CFT actions voortvloeiende uit de CFATF-aanbevelingen. De SEOB pleit er ook voor functionarissen uit de private en bankensector op te nemen in de Nationale Anti-Money Laundering Commissie en/of de AML-PIU. Dit vanwege de impact die non-compliance heeft op de banken en de private sector.